

ԲԱՆԱՍՏԵՂՄԱԿԱՆ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԽՈՐՀՐԴ. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

(Շար. տե'ս «Բազմ.» 1961, ք. 1-2, էջ 20)

ՍՈՂՈՄՈՆ ՏԱՐՕՆՑԻ

Եթէ ճիշտ է՝ թէ մարդ իր նկարագրերը, երեւակայութիւնը եւ զգացումները ծնունդովայրէն կ'առնէ մեծ մասով եւ անոր հոր ազդեցութեան տակ է, ուրեմն Սոլոմոն Տարօնցի, ծնունդ Սասունի լեռներուն, պէտք է ունենայ խրոխտ հոգի, դիւցազնական շունչ եւ անծայր երեւակայութիւն: Պէտք է այդ դիւցազններով եւ անանգութիւններով, հին փառքերով հարուստ աշխարհին ժառանգորդն ըլլայ, որովհետեւ մշակելն ուր որ ալ երթայ՝ մշակել է:

Տարօնցին գաղթելով հայրենի հողէն՝ պէտք է տանէր իր հետ Տարօնի լեռներու խրոխտ պատկերը, Ծիրանկատարի դիւթական տեսիլը, Առաքելոց Վանքի կամ Տալոթիկի հերոս օրերը, բանաստեղծական նոր շունչով յարութիւն տալու իր մանուկ աչքերուն մէջ տպաւորուած անանգանքի փառքերուն: Տարօնցին գրեց «Բալլատներ» Լիգա Ժուկի (Խաղաղութիւն մը մասին), Էֆրէյտար Կուրտի, Շրէյդերի գիմուար Պիկի եւ մի ախլորի մասին: Գրեց օտար անուններով Մէլիտի եւ կամ Ռաչարի եւ Միսիս Ռանկիմի մատանու մասին, բայց ոչ Սասունցի Շաքէի եւ ոչ Տալոթիկի հերոսներու մասին: Չեմ խորհիր թէ իր սրտէն հեռու են հայրենի աւանդութիւնները, բայց ապահովապէս աւելի յաջող եւ զգայուն պիտի ըլլային՝ քան այդ հեռուորական էջերը:

Ոսկեդարի նախամուտը ընծայական մ'է հայաստանի նուիրուած, Յարգանք քեզ

երկիր Հայաստան: Ներդրումներու երկար շարք մը, յետոյ բաղդատական մը հին եւ նոր օրերու, հասնելու համար անվտանգ արեւին:

Իր մշակած նիւթերը բաղմապիտի են, բաժնուած 17 ենթանուններու. հոն տեղ ունի բնութիւնը, սէրը, զրոյցներ, դադէներ, Ռոնդոններ, Կանցոն, Սոնետներ, Պատերազմի դաշտից եւ այլն: Մոսկովական ազդեցութիւն է անշուշտ այս օտարալուր անուններու դործածութիւնը. եւ Տարօնցին լաւ գիտէ թէ անունները չեն բանաստեղծութեան մը արժէքն ու գեղեցկութիւնը: Ոչ մէկ արտասահմանեան բանաստեղծ իր քերթուածները մկրտած է օտար կոչումներով. ասիկա արեւելահայ գրողներու մեղքն է, եւ Չարենցն ալ այս մեղքն ունէր:

Ոսկեդարը հատընտիր քերթուածներու հատոր մ'է ուր հեղինակը ամփոփած է 1922էն 1958 թուականներուն գրած քերթուածները. անշուշտ իր նախասիրած էջերն են, եւ հաւատք ունի լաւագոյն քերթուածները լոյս ընծայելու:

Երիտասարդութեան ժամանակ գրած քնարերգակ կտորները տակաւին կը կրեն մեր աշուղական շունչը, տպաւորութիւններ ժողովրդական երգերէ:

Թուխաջ տղա, դու խորոտ,
Գիշերից լուս առաւօտ,
Տամբուրիդ ձէնը կու գար.
Քո տամբուրի թելերից
Թել մի կտրած ընկաւ վար:
Հիմի դուն ի՞նչ կ'ասես ինձ.
Ինչ կտրած թելը գտել,

Լաչակիս ճոթն եմ դըրել.
Սրտիկիս մօտն եմ դրել.
Թէ որ մօտս դաս, դանես
Հալալ կ'անեմ պաշտ քեզ:

Երբեմն Ա. Իսահակեանը կը յայտնուի իր տողերուն մէջ, երբ հայ ժողովրդեան սրտէն պիտի քաղէ իր ծաղիկները:

Հիւանդ եմ ու հէր չունեմ,
Մեռանում եմ ու մէր չունեմ.
Ընկել եմ ծովի մէջտեղ
Ազատող մի տէր չունեմ:

Կարծես Իսահակեանի Հայրենիքէս հեռացել եմ քերթուածին արձագանգն է: Սկսնակ գրողներուն ներքին է. անոնք որ ընդունակ են մէջ կ'ըլլան, մինչեւ որ իրենց ուղին գտնեն եւ անձնականութիւն ստանան:

Սոլոմոն Տարօնցին շատ բեղուն գրիչ է, առատ արտադրեր է, եւ շատ կը նմանի Արսէն Երկաթին՝ իր համայնական հունձքերով: Դժբախտաբար այսպիսիներ շատ քիչ են: Դժբախտաբար այսպիսիներ անդամ կ'իյնան սովորական ասութիւններու, անխնամ տողերու եւ չափածոյ քերթուածներու մէջ:

Տարօնցիին սրտին շատ մօտ է անշուշտ Մեր հին տունը քերթուածներու շարքը. հոն պէտք է գտնենք իր հոգին, սիրտը եւ հոն փափուկ զգացումները, սակայն փոխանակ խորը մտնելու՝ սիրած է նկարագրել իր Պապին, Տատին առօրեայ կեանքը, աւելի զգայուն է իր հօրը եւ մօր նուիրած քերթուածներուն մէջ:

Եւ ոչ մէկի այնպէս խորունկ
չսիրեմ ես երեւի,
Ոչ կընոջը, ոչ իսկ որդուն,
Եւ ոչ մօտիկ ընկերոջ.
Տաքացնում ես դեռ որը սըրտիս
ամէն մի ծիւ ու բողբոջ...

Աւելի տաք է իր հեռացած մօր հանգէպ զգացումը, հակառակ որ ծիծեռնակներու նման՝ իր մանկիկները կը ճռուողեն չուրնա՝ եւ դալարագեղ կիներ, ահա, սիրով ըլլալով է ողորում. սակայն մէկը կայ որ սիրտն է ողորում. սակայն մէկը կայ որ սիրտն է ողորում. սակայն մէկը կայ որ սիրտն է ողորում. սակայն մէկը կայ որ սիրտն է ողորում:

Երանի թէ Տարօնցին խորանար ու խորանար այսպիսի ազնիւ ու ծնողասէր ըզգացումներու մէջ: Նոյն քաղցր յուշերը կը պատկերանան, քրոջ, եղբօր, զաւակներու նուիրուած քերթուածներուն մէջ: Տարօնցին աւելի համակրելի եւ քաղցրաշունչ պիտի ըլլար՝ եթէ մնար իր հողին վրայ եւ երազէր անմահական Տարօնը:

Բայց նա թուա օտար երկիրներ Լի թայ Պապ մը վիշտն երգելու, Միքա Շափի հետ խօսելու, կամ Նիգամի դովքն հիւսելու: Մեր արեւոտ երկիրը, մեր սքանչելի բանաստեղծ ժողովուրդը իր տաք սրտով ու կեանքով քանի սիրուն քերթուածներու ներշնչարան պիտի ըլլար, եթէ այդ հում նիւթը վարպետ վերաստեղծող մը ըլլար, ինչպէս Կոմիտաս վարպետ մը՝ հայ երգին համար: Ոչ կրկնել, ոչ մնալ աշուղի հետ աշուղ, եւ ոչ քովէ քով շարել արդէն կրկնուած պատկերներ: Նոյն աշուղական ճամբան բռնեցին նաեւ արեւելահայ շատ մը արդի երգահաններ, որոնց դէմ իրաւացիօրէն դանդաղեցաւ Արամ Պաշտուրեանը:

Սակայն Սոլոմոն Տարօնցին կրցաւ իր քնարին նոր լարեր տալ, ներշնչումը ժողովրդական՝ ոճը արդիական. այդպիսիներէն է Ծով աչքեր:

Եթէ ծովից վախենայի,
Ձէի սիրի աչքերը ծով.
Ինչ է պաղ ծովը ամենի
Քո աչքերի մօտ քնքշաթով:

Ծովը խաղաղ թէ ալեյոյդ,
Տարած նաւը ետ է բերում,
Մինչդեռ ահա նաւը հոգուս,
Դեռ չըրջում է քո ջրերում:

Նախանձում են մարդիկ բախտիս,
Ծով աչքերից ցուրտ վրկայ,
Թող մընայ նաւը սիրելի
Թող յաւիտեան ափ դուրս չըգայ:

Տարօնցիի բանաստեղծութեան մէջ գերակշռող դերը քնարական տողերը չեն կազմեր. այդպիսի քերթուածներ կարծես, սրտի պատահական պահանջներ են, կամ հայ ընթերցողին մօտենալու համար: Հեղինակը իր բոլոր ճիգերը թափած է լա-

Շրջում են անշող շարժառիթները,
Շղարներ շուրջը, մշուշով շուրջով, —
Շափափում են շողուն անձրևները:

Անձրևը շատ բանաստեղծներու նիւթ
եղած է եւ Մահարի, հակառակ իր ճիշդ-
րուն, էջ կրցած, գէթ մեր մէջ՝ Կառվա-
րենցի Վիմն անձրևի քերթուածին նորու-
թեան հասնիլ:

Իր Պոեմներու մէջ Մահարին ուռուցիկ
կը դառնայ. իր նկարագրին համապա-
տասխան քերթուածներ չեն. բանաստեղ-
ծական էջ կուսակցական կամ քաղաքա-
կան նիւթեր չօգտիւի. մարդ ակամայ
հետադարձեան մէջ կ'իյնայ, եւ տողերը
գիւրբաւ կը շարունակեն եւ ակամայ հայհո-
յանքի կը հասնի:

Շատ յատկանշական քերթուած մ'է
Մուսան ու պոետը տրամախօսութիւնը:
Մահարին շատ քանիքներ ունի իր շուրջի
բանաստեղծներուն, որոնք Նայում եմ
Պետիրատի ծանր գանձարկղին, որոնք
ազդեցիկ մարդերու օգնութեամբ մա-
տենաներ կը դիզեն:

Ինչո՞ւ են տըպում. — այս մէկն այն մէկի
լնկեր տղէն է, մէկի կինը
ձարպիկ է, ճարպոտ, երբորդն ունի
Ահեղ պաշտպաններ, իսկ Բանաստեղծին
Գիտէ համազամ սեղաններ բացել.
Ազդեցիկ մարդկանց կոկորդը թացել...

Մահարիէն աւելի՝ ժամանակը եւ ըն-
թերցող հասարակութիւնը պիտի ըլլան
անողոք դատաւորներ այս անտաղանդ եւ
խնամիական կապերով տպագրուած քեր-
թուածներուն եւ վէպերու:

Մենք չենք գիտեր թէ Մահարին որո՞նց
կ'ակնարկէ. ո՞վ է այն

Ինքը կարճ ու հաստ ճակատը բաց...
Դուրսը քահանայ, տանը սատանայ...:

Ո՞վ է այն ողորմելի քերթողը որ հրա-
պարակը կ'աղմկէ

Գրածը հինգ երգ, ճընճողուկի վաստակ,
Հընդեց մէկը լաւ եւ այն էլ խաթրով:

Արդարօրէն կը ծառանայ այն մտայնու-

թեան դէմ, որ կը ջանայ չլթայել քեր-
թողի մը սաւառնող թեւերը: Պետհրատի
ծանր գանձարկղի սիրոյն՝ կարելի է սո-
խակը տրակտորի վրայ դնել եւ երգել
Սոխակ տրակտորում:

Մահարին բախտ ունեցաւ իր Հնամները
տպել՝ երբ այլեւս չկար Ստալինի մղձա-
ւանջը, երբ Հայաստանի մէջ արժէքաւոր
քերթուածներ կը փնտռեն. եւ Մահարին,
հանդերձ իր աննշան թերութիւններով,
կրցաւ հասարակութեան ընծայել իր Հըն-
ձանները որոնք սիրով կը կարդացուին:

ԴԵՐԵՆԻԿ ԶԱՐԽԶԱՆ

Ո՞վ է Դերենիկ Զարխեան. անիկա
դերթէ բոլորովին անծանօթ է գաղութա-
հայ դրական աշխարհին: Բաւական տա-
րիներ առաջ երբ «Նայիրին» ամսաթերթ
էր Հալէպի մէջ, քանի մը քերթուածներ
հրատարակեց Զարխեանէն եւ ուրիշ ոչ-
ինչ: Եւ Դերենիկ մոռցուեցաւ. նոյնիսկ
Հայաստանի մէջ գոյուար է այժմ դանել
իւր շնորհալի քերթուածներուն փոքրիկ
հատորը:

Դերենիկ Զարխեան ծնած է Ախալցխա
քաղաքը, 1916ին: Նախնական ուսումները
կատարելով իր ծննդավայրին մէջ, քանի
մը տարի մօտակայ հայ գիւղերուն մէջ
իւր դպրոցի մը փոխ-տեսուչ կ'աշխատի,
ապա անցնելով Երեւան՝ կը յաճախէ պե-
տական համալսարանը, եւ հաղիւ աւար-
տած՝ արդէն կը պայթի երկրորդ համ-
աշխարհային պատերազմը, եւ երիտա-
սարդ Դերենիկը ճակատ կը դրկուի: Մեր
չար բախտէն, Ստալինի րատի ճակատա-
մարտին մասնակցելով՝ ծանր կը վիրա-
ւորուի, եւ 1943ի Յուլիս 26ին կը մահա-
նայ՝ դեռ կեանքն ու գարունը սրտին մէջ:

Հայաստանի Պետհրատը 1950ին հրա-
տարակեց Զարխեանի 61 բանաստեղծու-
թիւններուն փոքրիկ հատորը, եւ Դերե-
նիկ սկսաւ պլպլալ մեր քերթողական երկ-
նակամարին վրայ՝ փոքրիկ եւ տխրանոյշ
աստղի մը պէս:

Դերենիկ ազնիւ զգացումներով օժտը-
ւած քնարերգակ մ'է. երիտասարդութիւնն

անցնելով Փոցխով (Կուրի մէկ օժանդա-
կը) դետի կանաչադարձ արիւրուն փըռ-
ուած Ախալցխայի մէջ՝ չնչեց անոր կա-
պոյտ աքաբաններու բոյրը, վառեց իր
աչքերը ոսկեշող արեւով եւ լեցուց իր հո-
գին գեղեցիկ բնութեան մը տեսիլներով:
Ախալցխան իրեն համար գուրգուրալի
մայր եղաւ:

Իմ Ախալցիխէ, իմ ծըննդավայր
Հարազատ քաղաք, իմ կանաչ օրրան.
Գուրգուրել ես ինձ ինչպէս բարի մայր
Դու կանաչ դըրախտ, ծով երջանկութեան...:

Թողել եմ թաւիլ ծոցիդ մէջ ծաղիկ,
Ծաղիկ յոյգերն իմ ու սէրն իմ գարուն
Ապրել եմ ուրախ քեզ պէս երջանիկ
Իմ ծըննդավայր, դուն իմ ոսկետուն...:

Անշուշտ կարօտի կանչ մ'է այս երգը,
երբ հեռաւոր աշխարհի մը մէջ, ուռմ-
բերու թոհ ու բոհին տակ՝ միակ զինքը
միւրթարողը հայրենիքն ու ընտանիքն է:
Դերթէ իր բոլոր քերթուածները գրած է
Ռադմաճակատի վրայ: Յիշատակներու,
յոյսերու եւ գոհողութեան հոգիով ընդե-
լուզուած յուզիչ զգացումներ, որոնք ան-
կեղծ չեղտ մ'ունին. իր խօսքը սրտադրաւ
է, շնորհալի եւ պատկերալից:

Ամէնէն փափուկ տողերը նուիրած է իր
մանկամարդ կնոջը. տխուր նախադա-
մում մը իր սիրտը կը ճեղքէ. մահը վայր-
ցում մը իր սիրտը կը ճեղքէ. մահը վայր-
ցում մէջ, այլ հեռու վտակայի արիւրուն
կին մէջ, իր խօսքը կարմիր կտակն է նաեւ
վրայ: Իր խօսքը կարմիր կտակն է նաեւ
այն շուրջ 75-000 հայ ծաղկատի կեան-
քերուն՝ որոնք Կերէլի վրայ, ուռսական
անսահման տափաստաններու վրայ, Ու-
րալներէն մինչեւ Խրիմ, մինչեւ Պերլին,
անանուն թաղուեցան, հեռու իրենց սիրե-
լիներու համըրոյններէն ու ծաղիկներէն:

Թէ մարտում ընկնեմ, տխուր մի մնա,
Անսէր մի մնա, սիրելի դու մէկին.
Դու լսե՛ր սիրտդ սիրով արբենայ,
Թող լսե՛ր սիրտդ թօշի գարունքին:

Ես հող կը գառնամ դաշտում սիգաւէտ
Կը դառնամ ծաղիկ, անոյշ կը բուրբա.
Դու եկ ինձ այցի նոր սիրածիդ հետ
Քաղիք ինձ որ քո ձեռքդ համբուրեմ:

Համըրոյնով վերջին կարօտս՝ անեմ,
Իսկ դու իմ անոյշ բոյրով արբենա.
Ու քո ձեռքի մէջ թող ես թառամեմ,
Ախ, կ'ուզեմ դու միշտ անթառամ մընա:

Դուրեանի յուզումներն ունի, Տէրեանի
պարզութիւնը եւ քնքուշ շեշտը: Իր քնարը
միշտ ոգեւորուած է սիրով եւ բնութեան
գեղեցկութեամբ. դարձան սիրահար է,
ծաղիկներու պաշտում ունի, բայց դրե-
թէ ամէն մէկ քերթուածի մէջ՝ մահուան
պատկերը զինքը կը չարչարէ: Գնում եմ
կոուրի քերթուածը ամէնէն յատկանշակա-
նըն է իր երիտասարդ կեանքի զոհարե-
ման:

Իմ ժողովրդի յաղթութեան համար
զընում եմ կուրի, ու թէկուզ մեռնեմ
Թող ինձ մոռանան, թող ինձ չիչեն,
Թող վարդըս բացուի ուրիշի համար.
Կը մեռնեմ սակայն հազար ծաղկանց մէջ.
Մանկանց սրբոտեղութեամբ նորից կեանք կ'ունեմ
Մի յաղթութիւնը միւրիւն կեանք կը տայ
Եւ անանց գարուն չընաղ, ծաղկավառ...:

Այն սրտին մէջ ուր աստղերի ցոլքը
կար, որ սիրում էր ծաղկունքը գարնան,
այդ սիրտը սիրով նուիրեց, որովհետեւ
իր հայրենի հողը սրբազան սիրում էր,
պաշտում իր կեանքից աւելի...
Բանաստեղծը կրկին պաղատանք ունի
որ զինքը չմոռանան,

Միայն իմ երկիր դու ծաղկած մընա,
նոր վարդեր բացուին գարունքիդ շնչով:

Կտակն է ասիկա անձնագոհ երիտասար-
դի մը, քնքուշ բանաստեղծի մը, որ կ'եր-
թայ գոհուելու յանուն հայրենիքի: Ոչ
մեր սահմանին վրայ, ոչ Արարատի գլու-
կին մէջ, այլ հեռու վտակայի արիւրուն
վրայ: Իր խօսքը կարմիր կտակն է նաեւ
այն շուրջ 75-000 հայ ծաղկատի կեան-
քերուն՝ որոնք Կերէլի վրայ, ուռսական
անսահման տափաստաններու վրայ, Ու-
րալներէն մինչեւ Խրիմ, մինչեւ Պերլին,
անանուն թաղուեցան, հեռու իրենց սիրե-
լիներու համըրոյններէն ու ծաղիկներէն:
Ոչ մէկ ուռս զինուոր իր կեանքը տուած է
յանուն Հայաստանի ազատութեան՝ օտար
լուծէն: Արարատն ու Անին տակաւին գե-
րի են, վանը կը սպասէ իր զաւակներուն,
Տարօնը աւերակ է, եւ Խորենացին, Սա-
հակ Պարթեւ ուխտաւորներ չունին:

Չարխանը թէպէտ ստէպ կը կրկնէ Սովետական հայրենիք եւ իր տեսլարանը կ'ընդարձակուի մինչեւ բեւեռային երկիրներ, սակայն երկիր մը կար փոքրիկ, Արարատի հովանիին տակ, ուր կը տեսնէ Սէր ու ծաղիկ, հոն չքնաղ երեւանն է, վարդագոյն քաղաք. ուսկից կ'անցնին Նայիրեան կոյսերը սեւաչ, ասես քէ լի-նեն մի մի վառ կակաչ: Ինքը եւ իրեն պէս հազարներ կը դոհուին, բայց իր Ախալ-ցըխան, իր Սիրուշը, Ղարաբաղն ու Նախիջևանը եւ Ախալքալաքը տակաւին Հայաստանի անունը չեն կրեր:

Բախտին մէկ տարօրինակ խաղով՝ Չարխան իր կեանքի լոյս արեւը կը փակէր հոն, Վոլկայի ափերուն, ուր տարիներ առաջ ուրիշ թաղծոտ բանաստեղծ մը՝ Տէրեան, Օրէնսդուրի մէջ, Վոլկայի ափերուն պիտի հանգէր: Հոգիով իրարու նման, բանաստեղծութեամբ իրարու հայելի, թերեւս հոն դանն հանգիստ քուն մը՝ սիրտ սրտի մօտ:

Ստալինի նուիրումը քերթուածը՝ սովորական բանաձեւերով կազմուած է. հանճարեղ, մեծագոր, հանճարներից հանճարեղ որ ամէն տեղ է, ամէն սրտում կ'ապրի, բայց այսօր այդ արեւն ալ մարեցաւ. եւ մեր ականջներուն ու սրտին աւելի մօտ են եւ անկեղծ ու հարազատ՝ բնութեան, սիրոյ եւ հայրենիքի նուիրումը զգալուն տաղերը:

Միշտ գերել է ջահել հոգիս
Բարձունքն անհաս սէզ սարերի.
Աղամանդեայ սարն իմ Մասիս
Սէզ գազաթը ամպին գերի:...

Նա սիրած է Արաղի ոսկեփրփուր ջու-

րը, Մանթաշի ծաղկունքը վառ, Սեւան լճի ջրերը մութ: Իր սիրտն անբաժան մընացեր է հայրենի ծաղիկներէն, աղջիկներէն,

Ի՞նչ չքնաղ ես, որքան սիրուն սիրեկան,
Մայրըդ ա՛ստղ է, թէ արեգակ լուսափայլ:
Աչերիդ պէս երկնում աստղեր դեռ չըկան:...

Կարելի չէ այս փոքրիկ հատորը փակել՝ առանց Դերենիկին հետ երկար ապրելու, առանց իր երիտասարդ դարուն երազելու եւ անյայտ դերեղմանին վրայ փունջ մը ծաղիկ դնելու. փունջ մը հայրենի ծաղիկներ այն հազարաւոր հայ երիտասարդներուն՝ որ ինկան հեռաւոր աշխարհներու մէջ, որոնց արիւնն անպայման դեղեցիկ սերմեր պիտի հասցնէ այն փոքրիկ աշխարհին համար, որպէսզի սահմանէն անդին սրբազան շիրիմներ յարութիւն առնեն: Տէրեանին հետ երազեց, իսահակեանով պատկերացուց հայրենիքը. բայց իր անկեղծ եւ ինքնարուստ հոգին դրաւ ամէն մէկ տողի մէջ, եւ ինքն եղաւ իր սրտին եւ տենչերուն բանաստեղծը:

Երբ այս տողերը կը գրեմ, աչքերուս առջեւ կ'արշալուսնայ Մանթաշի սարէն ծաղող արեգակը, որ զիս ալ օրօրեց: Փոցխով գետի ափին հեղօրէն տարածուած Ախալցխան իր կապոյտ աքաւիտներով՝ դարձանային բուրմունք կու տայ հէզ Սիրուշին, որ չեմ դիտեր՝ սեւեր հազած թէ դարձեալ հարս՝ Դերենիկ Չարխանին անթառամ ծաղիկներով կ'արբենայ:

Հ. ՎԱՀԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԵԱՆ

ԼԵԶՈՒԱԿԱՆ

ՀԵՏԱԳԱՅ ԹԷ ՅԵՏԱԳԱՅ

Տարիներ առաջ, Հ. Արսէն Ղազիկեան եւ Պր. Եր. Տէր Անդրէասեան բանավէճ մը ունեցան «Ետագայ» բառի մասին:

Հ. Ա. Ղազիկեան կը պնդէր, թէ «Ետագայ» բառ դոյութիւն չունի հայերէնի մէջ, ուղիղ ձեւն է «հետագայ»: Ահաւասիկ իր խօսքերը. «Յետագայ» բառ գոյիկ իր խօսքերը. «Յետագայ» բառ գոյութիւն չի կրնար ունենալ, որովհետեւ յուսման չի կրնար դալ, ետեւէ չի ցողը՝ առաջ չի կրնար դալ, ետեւէ չի կրնար դալ» (Մի՛ գրէք... այլ գրեցէք Բ. տպ. էջ 4):

Հ. Ա. Ղազիկեանի դէմ, Եր. Տէր Անդրէասեան, պաշտպան կանգնած էր «Ետագայ» ձեւին. բայց պէտք է խոստովանել՝ թէ Տէր Անդրէասեան պէտք եղածին պէս չկրցաւ պաշտպանել «Ետագայ» որպէս ուղիղ ձեւ:

Եր. Տէր Անդրէասեանի սխալը հոն էր, որ «Ետագայ» կը պաշտպանէր ետեւէն որ «Ետագայ» կը պաշտպանէր խօսեկոյնի իմաստով ալ: Ահաւասիկ իր խօսքերը. «Ետ» կը նշանակէ ետք, ետեւ, քերք. «Ետ» կը նշանակէ յետագայ կը նշանակէ ետեւէն, այնպէս որ յետագայ կը նշանակէ ետքը, ետեւ, ետեւէն եկող. — յետագայ իրողութիւնները»:

Հ. Ա. Ղազիկեանն ալ, Եր. Տէր Անդրէասեանի այս սխալին՝ շատ տրամադրեալ էր կը պատասխանէր. «Յետ իրաւ է բանօրէն կը պատասխանէր. «Յետ ոչ եթէ կը նշանակէ ետք, ետեւ. բայց ոչ եթէ կը նշանակէ յետագայ չի կրնար ետեւէն տեւել. որով՝ յետագայ չի կրնար ետեւէն տեւել նշանակել, այդպիսի բառ եթէ գոյութիւն ունենար իսկ»: (Մի՛ գրէք... էջ 48):

Հ. Ղազիկեանի հետեւելով՝ շատեր, միշտ եւ ամէն տեղ, սկսան «հետագայ» ձեւը գործածել. իսկ ուրիշներ շարունակեցին գրել «Ետագայ»:

Այսօրու թերթերուն մէջ, երկու ձե-

ւերն ալ գործածուած կը տեսնենք անխնայ տիր:

Այսպէս «Ազգակ» օրաթերթի միւլտոյն էջին վրայ երկու ձեւերն ալ կան. «Նե-րոն... հետագային բերտ էր ու վայրագ» (Ազգակ, 17 Հոկտ. 1960, էջ 9.): Գիշ (Ազգակ, 17 Հոկտ. 1960, էջ 9.): Գիշ (Ազգակ, 17 Հոկտ. 1960, էջ 9.):

«Հասկ»ի 1961 Յունուարի թիւին մէջ կը կարդանք. «Հետագային պարբերաբար պիտի հրատարակենք պատասխաններ» (էջ 8):

Ընդհակառակն, «Մասիս» շաբաթաթերթը կը նախընտրէ «Ետագայ» ձեւը. «Ունինք Արկէոսեան Երզնու բեկորներ միայն, յետագայ հեղինակներէ մէջերը ունեն» (Մասիս, 2 Մարտ 1961, էջ 9.):

«Չարթոն» օրաթերթը կը գրէ «հետագայ տողերուն մէջ...» (12/2/61, էջ 1.): Գարիգի «Յառաջ» օրաթերթին կ'առնենք սա տողերը «ծնած է Լիթուանիա եւ յետագային ամերիկեան հպատակ դարձած» (3 Սեպտ. 1960, էջ 9.):

Հայէպի «Արեւել» օրաթերթին կը քաղենք. «Արեւին շուրջ արբանեակներու յետագայ արձակումները փաստեցին» (16 Սեպտ. 1960, էջ 9.):

Վերի մէջբերումները կը բաւեն ցոյց տալու համար՝ թէ տակաւին լաւ կերպով չէ լուսարանուած «Ետագայ»ի հարցը: Ներկայ տողերով կու գամ ցոյց տալու՝ թէ երկու ձեւերն ալ ուղիղ են, եւ թէ՛ մէկը միւսին տարբեր իմաստ ունի. այն-պէս որ կարելի չէ ամէն տեղ «հետագայ» կամ «Ետագայ» գրել անխտիր, ինչպէս թերթերէն շատերը կ'ընեն: